

έχθρους), αλλά θωρακίζοντάς τα με πίστη στίς δυνάμεις τους, με αγάπη σέ αυτό πού δημιουργοῦν ἀπό κοινού, καί μέ αἴσθημα σεβασμοῦ γιά τόν ἄλλον.

Ἵπάρχουν βέβαια πολλοί τρόποι νά φτιάξεις μιά γιορτή καί ἄπειρα κείμενα νά ἐπιλέξεις. Ἐμένα θά μοῦ ἄρесе νά ἔβλεπα σέ μιά γιορτή τοῦ σχολείου μας νά ἀσχολοῦνται τά παιδιά μας καί μέ τήν ἱστορία τῆς Εὐρώπης, τά προβλήματα τοῦ περιβάλλοντος, μέ τόν πολιτισμό καί τίς θρησκείες ἄλλων λαῶν, ἤ τέλος, τό πῶς ζοῦν ἄλλα παιδιά σέ ἄλλες χῶρες καί ἄλλες ἡπείρους. Θά μοῦ ἄρесе μιά γιορτή πιο ἀνοιχτή πρὸς τήν Εὐρώπη καί τόν κόσμο. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι θά πρέπει νά παραμελήσουμε τά δικά μας, τή γλώσσα, τήν ἱστορία, τόν πολιτισμό. Πρέπει ὅμως νά σκεφτοῦμε ὅτι ἡ ἐθνική συνείδηση δέν ἀναπτύσσεται ἐρμητικά, ἀλλά χρειάζεται τό διάλογο μέ τήν ἱστορία καί τόν παγκόσμιο πολιτισμό – ἰδιαίτερα τήν ἐποχή πού ζοῦμε.

Ἄν τά παιδιά μεγαλώσουν σέ ἓνα πνεῦμα διαλόγου καί ἐλευθερίας, ἂν ἐθιστοῦν στό νά ἀναγνωρίζουν μαζί μέ τά δικά τους συμφέροντα καί τή σκοπιά τῶν ἄλλων, τότε ὁ βηματισμός τους θά εἶναι πιο ἀσφαλής καί ἡ συνείδησή τους ἀκραιφνής. Δέν μπορεῖς νά ἀγαπήσεις τή δική σου ζωή, ἂν δέν μάθεις νά ἀγαπᾶς κάθε ζωή. Μόνον ἂν μάθουν τά παιδιά μας νά κοιτᾶνε μέ ὀρθάνοιχτα μάτια τόν κόσμο θά ἀπελευθερωθοῦν πραγματικά «οἱ ἐλληνικές ψυχές καί συνειδήσεις», ὅπως πιστεύω ἀκράδαντα ὅτι θά τό ἤθελε καί ἡ Πηνελόπη Δέλτα ἂν ζοῦσε σήμερα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1024

Τό ἀνανεωτικό ἐγχείρημα τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν τοῦ Βόλου

Ἡ Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν τοῦ Βόλου, ἐνῶ μετράει μιά μικρή ζωή ἑπτὰ μόλις χρόνων, ἔχει κάνει ἤδη αἰσθητή τήν παρουσία της – ἂν καί ὄχι τόσο ὅσο θά τῆς ἄξιζε – στά θεολογικά πράγματα τοῦ τόπου ἀλλά καί γενικότερα στή δημόσια συζήτηση τῶν ἰδεῶν. Τό ἔργο πού ἔχει μέχρι τώρα συντελεστεῖ – μαθήματα, συνέδρια, ἡμερίδες, βιβλία κ.λπ. – εἶναι ἤδη ἀρκετό, ὥστε νά μπορούμε νά συζητήσουμε τό ἐρώτημα σέ τί ἀκριβῶς συνίσταται τό ἐγχείρημα αὐτό, ποῖο ρόλο ἔρχεται ἡ Ἀκαδημία νά παίξει, ποιά θέση νά καταλάβει.

Ὁ τελευταῖος σταθμός τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας εἶναι ἡ λεγόμενη θεολογία τοῦ '60. Κατά τή δεκαετία αὐτή, καί λίγο πρὶν, λίγο μετά, διατυπώνονται ὀρισμένες θεολογικές προτάσεις πού ἀνανεώνουν τή νεοελληνική θεολογική σκέψη, εἰσάγοντας νέα θέματα, ἄλλη γλώσσα, ἄλλα ὀνόματα, νέο πνεῦμα καί προσανατολισμό. Ἀπό τοὺς ἐκπροσώπους της, ἐκεῖνοι πού προκάλεσαν συζητήσεις, δημιουργήσαν ρεῦμα, ἀπέκτησαν μαθητές, εἶναι κυρίως ὁ Χρῆστος Γιανναρᾶς, ὁ Ἰωάννης Ζηζιούλας καί ὁ Ἰωάννης Ρωμανίδης (1927-2001) – ἐξαιρῶ προφανῶς τοὺς βιβλικούς θεολόγους καί τοὺς πατρολόγους, καθώς ἐπίσης, μετά λύπης μου, τόν Νίκο Νησιώτη (1926-1986), ἐπειδή τό ἔργο του, γιά λόγους πού δέν εἶναι τῆς παρουσίας, δέν

Τό κείμενο αὐτό διαβάστηκε κατά τήν παρουσίαση (Ἀθήνα, 23 Ὀκτωβρίου 2007) τῶν δύο τελευταίων ἐκδόσεων τῆς Ἀκαδημίας: α. Παντελῆς Καλαϊτζίδης, Ὁρθοδοξία καί νεωτερικότητα, Προλεγόμενα (Ἰνδικτος 2007) καί β. Ὁρθοδοξία καί νεωτερικότητα, συλλογικός τόμος, ἐπιμ. Παντελῆς Καλαϊτζίδης, Νίκος Ντόντος (Ἰνδικτος 2007).

είχε τήν ἀπήχηση πού τοῦ ἄξιζε καί ἔμεινε στό περιθώριο τῶν θεολογικῶν συζητήσεων καί συγκρούσεων. Δέν εἶναι χωρίς σημασία νά προσθέσω ὅτι ἀπό τούς τρεῖς παραπάνω θεολόγους μόνο ὁ Ζηζιούλας ἐξακολουθεῖ νά παράγει θεολογικό ἔργο κατά τίς ἐπόμενες δεκαετίες καί μέχρι σήμερα, ἐνῶ ὁ Γιανναράς κλείνει οὐσιαστικά τό καθαρά θεολογικό ἔργο του τό 1977 μέ τό βιβλίο *Ἀλήθεια καί Ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ δέ Ρωμανίδης στρέφει καί αὐτός ἀπό νωρίς τήν προσοχή του σέ ἐξωθεολογικές ζητήσεις (ἡ *Ρωμηοσύνη* κυκλοφορεῖ τό 1975) καί, χωρίς νά ἐγκαταλείψει ἐντελῶς τή θεολογία, ἀφοσιώνεται σέ αὐτές μέ πάθος.

Ἐκτοτε ἡ θεολογία στήν Ἑλλάδα κολυμπάει στά ἀπόνερα τῆς γενιᾶς τοῦ '60. Μπορεῖ στό πεδίο τῆς ἀκαδημαϊκῆς παραγωγῆς νά εἶδαν τό φῶς, ὅλο αὐτό τό διάστημα, σοβαρές μελέτες, ἱστορικές, πατρολογικές ἢ βιβλικές, στό πεδίο ὡστόσο τῆς καθαρά θεολογικῆς σκέψης ἐπαναλαμβάνονται ρητορικά ἰδέες πού πρωτοκατατέθηκαν στή δεκαετία τοῦ '60, ἀκόμη καί ἐκεῖνες πού εἶχαν δεῖξει ἀπό καιρό τά ἀδιέξοδά τους. Πρόκειται οὐσιαστικά γιά μιά θεολογία μαθητῶν, χωρίς δική τους δημιουργική πνοή.

Πιστεύω λοιπόν ὅτι σήμερα, χάρις στό ἔργο τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν τοῦ Βόλου καί προσωπικά τοῦ Παντελεῆ Καλαϊτζίδου, κυφορεῖται μιά οὐσιώδης ἀλλαγὴ στή θεολογική σκέψη στήν Ἑλλάδα. Ζοῦμε τίς ἀπαρχές μιᾶς ἄλλης στιγμῆς, ἡ θεολογία μας παίρνει ἐπιτέλους ἕναν ἄλλο βηματισμό, συνομιλεῖ μέ τήν ἐποχή της, θέτει νέα ἐρωτήματα, ἀναζητεῖ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο μπορεῖ νά ἐκφράζεται θεολογικά ἢ πίστη σήμερα.

Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βόλου δέν ἔρχεται σέ πλήρη ρήξη μέ τή θεολογία τοῦ '60, δέν ἐπαναλαμβάνει δηλαδή ὅτι ἐκεῖνη εἶχε πράξει μέ τήν ἐπικρατοῦσα θεολογία τῆς ἐποχῆς της,

τήν ἀκαδημαϊκή καί ὀργανωσιακή. Οἱ θεολόγοι πού μετέχουν στό ἐγχείρημα τῆς Ἀκαδημίας ἔχουν οἱ περισσότεροί μαθητεύσει στους θεολόγους τοῦ '60 (συγκεκριμένα στόν Γιανναρά καί στόν Ζηζιούλα), υἱοθετοῦν βασικές ἀπόψεις τους καί χρησιμοποιοῦν κεντρικές ἔννοιές τους, γι' αὐτό καί ἡ θεολογική ἀνανέωση πού ἐπιχειρεῖται ἀπό τήν Ἀκαδημία ἔρχεται μέ ὀργανικό τρόπο νά διαδεχθεῖ τή θεολογία τοῦ '60. Αὐτή ἡ θεολογική ἀνανέωση ἀποτελεῖ τήν οὐσία τοῦ ἐγχειρήματος τῆς Ἀκαδημίας καί σέ αὐτή θέλουμε νά σταθοῦμε ἐν συνεχείᾳ, πέρα ἀπό δευτερεύουσας σημασίας συμφωνίες ἢ διαφωνίες μέ τήν τάδε ἔκδοσή της ἢ τή δεῖνα δραστηριότητά της.

Θά προσπαθῆσω νά ἀριθμήσω τά βασικά γνωρίσματα τοῦ ἐν λόγω ἐγχειρήματος, ἐκεῖνα ἀκριβῶς πού μέ κάνουν νά πιστεύω ὅτι κάτι ἐπιτέλους ἀλλάζει στό θεολογικό τοπίο.

α. Ἡ Ἀκαδημία εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπό κάθε θεολογικό ἀντιδυτικισμό. Τίς τελευταῖες δεκαετίες ζοῦμε στήν Ἑλλάδα ἕνα φαινόμενο αὐτόχρονο γελοῖο. Καταδικάζεται συλλήβδην ἡ δυτική χριστιανοσύνη ὡς φθορά καί παραφθορά τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς αἵρεση, ἀκόμη καί ἡ πρό τοῦ Σχίσματος – ἄλλωστε τό Σχίσμα σύμφωνα μέ πολλούς Ὀρθόδοξους θεολόγους ἀρχίζει οὐσιαστικά μέ τόν Αὐγουστῖνο, τοῦ ὁποῖου τό μεγάλο ἀμάρτημα ἦταν ὅτι δέν γνώριζε ἐλληνικά! Διαγράφονται μέ μιά μονοκοντυλιά κολοσσαῖα ὀνόματα τοῦ χριστιανικοῦ καί εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτης, ὁ Μάιστερ Ἐκκαρτ ἢ ὁ Λούθηρος ἀπό θεολόγους πού εἶναι φανερό πῶς δέν ἔχουν διαβάσει οὔτε ἀράδα ἀπό τό ἔργο τους καί πού ἀγνοοῦν παντελῶς τήν τεράστια περί αὐτοῦ βιβλιογραφία. Εἶπα ὅτι τό φαινόμενο εἶναι γελοῖο, ἀλλά εἶναι προφανῶς καί ἀναιδές. Στήν Ἀκαδημία ἡ στάση αὐτή εἶναι ὀλοτέλα ξένη. Τά κείμενα τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν συγ-

γραφέων και διδασκάλων τῆς καθολικῆς ἢ προτεσταντικῆς Δύσης ἀλλά καί τῶν σύγχρονων θεολόγων τῆς εἶναι ἐκεῖ γιά νά τά διαβάσουμε, νά τά μελετᾶμε, νά τά ἐρμηνεύουμε καί νά συζητᾶμε, καί μέσα ἀπό αὐτά, τά μεγάλα ζητήματα, πού ἔρχονται καί ἐπανέρχονται, τῆς χριστιανικῆς παράδοσης καί ὄχι νά τά προσεγγίζουμε ὡς χωροφύλακες –ποιός μᾶς ὄρισε;– τῆς Ὁρθοδοξίας, πού ψάχνουν στίς σελίδες τους γιά δογματικά παραπατήματα.

6. Ἡ καταδίκη τῆς Δύσης ὡς ἀλλοίωσης καί παραφθοῶς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπό τήν πλειονότητα τῶν θεολόγων τοῦ '60 ἀντιστοιχίζεται μέ τήν ὑπεράσπιση τοῦ Βυζαντίου ὡς τῆς καθαρῆς, ἀπόλυτης, παντοτινῆς, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἔκφρασης τοῦ χριστιανισμοῦ. Τό Βυζάντιο καί, συνακόλουθα, τό Βυζάντιο μετά τό Βυζάντιο, δηλαδή ἡ Τουρκοκρατία, σαρκῶνουν ἱστορικά καί πολιτιστικά τή χριστιανική ἀλήθεια στήν πληρότητά της. Τό περὶ οὐ ὁ λόγος Βυζάντιο δέν ἔχει βεβαίως καμία σχέση μέ τό πραγματικό Βυζάντιο, μέ τό Βυζάντιο τῆς ἱστορίας, εἶναι ἀπλῶς τό Βυζάντιο τῆς νεοελληνικῆς Ὁρθόδοξης ιδεολογίας, εἶναι ὁ τόπος τῆς νοσταλγίας. (Παρενθετική ἀπορία: ἡ θεολογία τοῦ '60 καταδικάζει μέ σφοδρότητα τή δυτική νοσησαρχία, μά ἂν, ἀναρωτιέμαι, ἡ παραθεώρηση κάθε πραγματικοῦ δεδομένου δέν εἶναι νοσησαρχία τότε τί εἶναι;) Στό ἐγχείρημα τῆς Ἀκαδημίας δέν ἔχει ἐπίσης θέση αὐτή ἡ ἐξωραϊστική καί ἄνευ ὄρων ἐξυμνητική εἰκόνα τοῦ Βυζαντίου, ἐπειδή, καί τοῦτο ἀποτελεῖ τό δεύτερο γνώρισμά της, διαφωνεῖ μέ κάθε ἀνιστορική προσέγγιση τῶν ζητημάτων τῆς χριστιανικῆς παράδοσης. Ἡ κατανόηση τῆς ἱστορικότητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης ἀποτελεῖ ἄλλωστε ὅρο γιά τήν κατανόηση τῆς θέσης καί τοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας σήμερα, μέσα στά σημερινά κοινωνικά καί πολιτιστικά δεδομένα.

γ. Ἀπότοκη αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἱστορικότητος στήν προσέγγιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων εἶναι καί ἡ ἀναθεώρηση πού προτείνει ἡ Ἀκαδημία σέ δύο κρίσιμα ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς Ἐκκλησίας ἀλλά καί τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ γενικότερα: πρῶτον, στή σχέση Ἐκκλησίας καί ἔθνοους, καί, δεύτερον, στή σχέση Ἐκκλησίας καί Διαφωτισμοῦ. Στό πρῶτο ζήτημα, τά πράγματα ἦταν ὥριμα ἀπό καιρό, χάρις στίς μελέτες πολλῶν χριστιανῶν ἀλλά καί θύραθεν συγγραφέων, ὥστε ἡ Ἀκαδημία νά λύσει σχετικά εὐκόλα τούς λογαριασμούς της μέ τήν ἐθνοκεντρική θεώρηση τῆς Ἐκκλησίας καί νά θεολογεῖ σήμερα μακριά καί πέρα ἀπό κάθε εἶδους ἐθνοκεντρική Ὁρθοδοξία. Δέν ἀντιστέκομαι στόν πειρασμό νά προσθέσω ὅτι ὁ δρόμος αὐτός εἶχε χαραχτεῖ ἀπό πολλούς θεολόγους ἤδη στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, ἀλλά οἱ θεολόγοι αὐτοὶ ὄχι μόνο τόν ἐγκατέλειψαν ἀλλά ὀπισθοχώρησαν σέ θέσεις ἐθνικιστικές (βλ. Χρ. Γιανναρᾶς). Στό δεύτερο ζήτημα, τά πράγματα εἶναι πιό εὐαίσθητα καί πιό δύσκολα. Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία, ἐλληνική, ρωσική, σερβική καί τά πάντα, σφυροκοπάει πάνω ἀπό δύο αἰῶνες τώρα τόν Διαφωτισμό καί ὅλοι οἱ σημερινοὶ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι ἔχουν ἀνατραφεῖ σέ ἓνα τέτοιο κλίμα ἐχθρότητας ἢ, στήν καλύτερη περίπτωση, ἀντιπάθειας πρὸς τόν Διαφωτισμό – ἐννοεῖται πῶς, ἂν κάποτε ἡ Ὁρθοδοξία (ὅπως ἄλλωστε καί ὁ Καθολικισμός καί ὁ Προτεσταντισμός) εἶχε λόγους νά τό κάνει, σήμερα τό πράγμα εἶναι ἐντελῶς μάταιο καί ἀνούσιο, γιατί ὅλοι ζοῦμε πιά μέσα στό διαφωτιστικό πρόταγμα καί ἀπολαύουμε τῶν ἀγαθῶν του. Ἡ Ἀκαδημία ἔρχεται ὄχι ἀπλῶς νά ἀποδαμινοποιήσει θεολογικά τόν Διαφωτισμό, ἀλλά καί νά ἀσκήσει κριτική στήν Ἐκκλησία γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τόν πολέμησε – ὁ σκοταδισμός, ὁ φανατισμός καί ἡ διώξη τῶν ἀντι-

φρονούντων δέν αποτελοῦν, φεῦ, θλιβερό προνόμιο τῆς Καθολικῆς Δύσεως. Ἡ Ἀκαδημία ἀναψηλαφεῖ τό θέμα τῶν σχέσεων Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας-Διαφωτισμοῦ στόν ὀρίζοντα τῆς πολεμικῆς κατά τῶν ἀντιδιαφωτιστῶν Ὁρθόδοξων θεολόγων τοῦ σήμερα. Καλή καί ἡ πολεμική ἀλλά θεωρῶ ὅτι πρέπει αὐτή ἡ ἀναψηλάφηση νά ἀποσυσχετιστεῖ ἀπό τήν ἐν λόγῳ πολεμική, γιατί ἱστορική κατανόηση ἐν προκειμένῳ σημαίνει πρωτίστως νά κατανοήσουμε τοὺς λόγους γιά τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία, τό Πατριαρχεῖο συγκεκριμένα, ἦταν κατά τοῦ Διαφωτισμοῦ καί δέν μπορούσε παρά νά εἶναι κατά τοῦ Διαφωτισμοῦ, καί ἀπό τήν ἄλλη, ταυτόχρονα, νά δεῖξουμε ὅτι οἱ λόγοι αὐτοί ἔχουν πάψει πρό πολλοῦ νά μᾶς ἀφοροῦν σήμερα.

δ. Βασικό στοιχείο τῆς Ἀκαδημίας ἀποτελεῖ ἡ συνομιλία μέ ἐξεκκλησιαστικούς συγγραφεῖς καί διανοούμενους. Αὐτή τῆ συνομιλία τήν ἀποπειράθηκαν καί ἄλλοι, τό σύνορο, ἐπί παραδείγματι, —μένοντας ὅμως κυρίως στά ὄρια τῶν χριστιανῶν ἢ φίλα προσκείμενων στόν χριστιανισμό (π.χ. Γ. Θεοτοκάς, Ν. Καρούζος κ.ἄ.)— ἡ Σύναξη, ἰδίως κατά τά τελευταῖα χρόνια, πανεπιστημιακοί καθηγητές, κυρίως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κανεῖς ὅμως δέν τήν ἐπιδίωξε τόσο συστηματικά καί ἐπίμονα ὅσο ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βόλου. Ἐπειδή ἀκριβῶς ἡ Ἀκαδημία θέλει νά ἀσκεῖ τῆ θεολογία στόν δημόσιο χῶρο τῆς σκέψης, νά τῆ θέτει ὑπό τῆ δοκιμασία τῆς δημόσιας συζήτησης καί ἀντιπαράθεσης ἰδεῶν, εἶναι ὑποχρεωμένη ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου νά συνομιλεῖ ἀνοιχτά, εἰλικρινά, χωρίς ἀμυντικά ἀντανακλαστικά, μέ τοὺς συγγραφεῖς καί τοὺς στοχαστές πού δέν ἀνήκουν στήν Ἐκκλησία, πού δέν εἶναι χριστιανοί ἀλλά ἀγνωστικιστές ἢ ἄθεοι. Θά πρόσθετα μάλιστα ὅτι στήν κλήση τῆς Ἀκαδημίας γιά συζήτηση εἶναι μᾶλλον οἱ θύραθεν διανοούμενοι πού ἐμφανίζονται διστακτι-

κοί ἢ ἀρνητικοί — δέν τοὺς κακίζω: ἡ δημόσια εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τόσο θλιβερή πού δικαιολογοῦνται οἱ ἐπιφυλάξεις τους καί ἡ δυσκολία νά δεχτοῦν ὅτι ἡ Ἀκαδημία διαφέρει ριζικά ἀπό τίς ἄλλες δημόσιες ἐκδηλώσεις τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας.

ε. Τό ἰδιαίτερο στίγμα τοῦ θεολογικοῦ ἐργημάτων τῆς Ἀκαδημίας ἀποτυπώνεται εὐκρινῶς καί στά νέα θέματα πού εἰσάγει πρός συζήτηση στίς λογιῆς λογιῆς δραστηριοτήτες της. Θά μπορούσαμε νά κατατάξουμε τά θέματα αὐτά σέ δύο κυρίως ομάδες: ἡ πρώτη ἀφορᾷ θέματα πού ἐπιβάλλει ἡ ἀνάγκη ἐπίλυσης κάποιων χρόνιων ἐκκλησιαστικῶν ἐκκρεμοτήτων καί ἐνός ξεκαθαρίσματος τοῦ θεολογικοῦ τοπίου (Ἐκκλησία καί νεωτερικότητα, Ἐκκλησία καί κράτος, θεολογία τοῦ '60, κ.λπ.) καί ἡ δεύτερη θέματα πού ἐπιβάλλει ἡ σύγχρονη κοινωνική καί πολιτιστική πραγματικότητα (Ἰσλάμ καί φονταμεταλισμός, Ὁρθοδοξία καί παγκοσμιοποίηση,¹ Ὁρθοδοξία καί πολυπολιτισμικότητα, ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν Ἐκκλησία,² ἡ συμμετοχή τῶν λαϊκῶν κ.λπ.). Ἡ θεματική ἀνανέωση καθώς καί τό ἄνοιγμα τῆς Ἀκαδημίας πρός τοὺς διανοούμενους πού σκέφτονται καί γράφουν χωρίς καμία ἐκκλησιαστική ἀναφορά φάνηκε πολύ καθαρά στό συνέδριο «Θρησκεία καί λογοτεχνία» πού συνδιοργάνωσε μέ τῆ Νέα Ἔστια.³ Θά παρατηροῦσα ὅτι τά θέματα τῆς

¹ Βλ. Ἰσλάμ καί φονταμεταλισμός. Ὁρθοδοξία καί παγκοσμιοποίηση, ἐπιμ. Παντελῆς Καλαϊτζίδης, Νίκος Ντόντος, Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2007.

² Βλ. Φύλο καί θρησκεία. Ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν Ἐκκλησία, ἐπιμ. Παντελῆς Καλαϊτζίδης, Νίκος Ντόντος, Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2007.

³ Νέα Ἔστια, «Θρησκεία καί λογοτεχνία», ἀφιέρωμα, τχ. 1765, Μάρτιος 2004 καί τχ. 1776, Μάρτιος 2005. Τόν Φεβρουάριο 2008 θά πραγματοποιηθεῖ νέο συνέδριο γιά τήν περαιτέρω διερεύνηση τῆς σχέσης θρησκείας καί λογοτεχνίας, μέ παραδείγμα-

Ἐκκλησίας χαρακτηρίζονται ἀπὸ αὐτὸ πού θά λέγαμε πρόχειρα ἐξωστρέφεια, εἶναι στραμμένα δηλαδή πρὸς τὴν κοινωνία καὶ τὸν πολιτισμό. Εὐτυχῶς. Αὐτὸ ὡστόσο δὲν θά πρέπει νά τὴν ἐμποδίσει νά προσθέσει στὸ θεματολόγιό της καὶ θεολογικότερα ζητήματα, αὐτὰ πού ἔρχονται καὶ ἐπανερχονται ἀνά τοὺς αἰῶνες στὴν ἱστορία τοῦ χριστιανισμοῦ: ἔργα καὶ πίστη, νόμος καὶ χάρις, ἁμαρτία, ἄσκηση, προσευχή, κόλαση καὶ παράδεισος.

Αὐτὰ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὰ κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ θεολογικοῦ ἐγχειρήματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βόλου. Ἰπάρχει ἄραγε πίσω ἀπὸ αὐτὰ μιά κεντρική, καθαρὰ θεολογική ἰδέα, μιά θεολογική γραμμὴ πού νά τὰ διαπερνᾷ καὶ νά τὰ συνέχει; Θά ἀπαντήσω πῶς, ἂν ὄντως ὑπάρχει τέτοια ἰδέα, τότε αὐτὴ εἶναι, νομίζω, ἡ ἐσχατολογία. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸ πρῶτο χειμερινὸ πρόγραμμα τῆς Ἐκκλησίας (2000-2001) καὶ τὸ πρῶτο, συνακόλουθα, βιβλίο της εἶναι ἀφιερωμένο στὸ ζήτημα Ἐκκλησία καὶ ἐσχατολογία (Καστανιώτης 2003). Ἡ ἰδέα δὲν εἶναι βέβαια καινούργια, εἶναι κυριολεκτικὰ συνομήλικη τοῦ χριστιανισμοῦ, οὔτε εἶναι ἀσφαλῶς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βόλου ἐκεῖνη πού τὴν ἐπανευρίσκει καὶ τὴν ἐπαναπροτείνει στοὺς χριστιανούς. Αὐτὸ ἔχει γίνει, ὡς γνωστόν, πάνω ἀπὸ ἕναν αἰῶνα τώρα ἀπὸ τὸν Γιωχάννες Βάις (Johannes Weiss, 1863-1914) καὶ τὸν Ἄλμπερτ Σβάιτσερ (Albert Schweitzer, 1875-1965) καὶ ἐπηρεάσε καθοριστικὰ τούτη ἡ ἐπανεύρεση, ἡ ἀνάκτηση τῆς ἐσχατολογίας, μὲ τίς πολλὲς καὶ διάφορες ἐκδοχὲς της, ὅλη τὴν προτεσταντικὴ ἀλλά καὶ τὴν καθολικὴ θεολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

τα ἀπὸ τὴν ξένη λογοτεχνία τοῦ 20οῦ αἰῶνα, αὐτὴ τὴ φορά, σέ συνεργασία πάντοτε τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴ Νέα Ἐστία.

Καταλαβαίνω πολὺ καλὰ τὸ λόγο πού ἡ Ἐκκλησία προτιμᾷ στρατηγικά, ἂν καὶ ὄχι συστηματικά, τὴν ἐσχατολογία ὡς κεντρικὴ θεολογικὴ ἰδέα της. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πληρότητα τῆς ἀλήθειας συνδέεται μὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα συνεπάγεται αὐτόματα ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νά ταυτίζεται μὲ τὴν τάδε ἢ τὴ δεῖνα ἱστορικὴ μορφή τοῦ παρελθόντος. Ὅσο καὶ ἂν κατανοῶ καὶ συμμερίζομαι τὸν ἀπελευθερωτικὸ χαρακτήρα τῆς ἐσχατολογίας, δὲν μπορῶ ὡστόσο νά μὴν διατυπώσω τὴν ἀπορία μου σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιλογή αὐτὴ, σέ μιά ἐποχὴ πού ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι πού πιστεύουν στὸν Θεὸ δυσκολεύονται νά πιστέψουν στὴ Δευτέρα Παρουσία του, στὴ Βασιλεία του. Ἡ Δύση ζεῖ τὸ δράμα ἑνὸς χριστιανισμοῦ πού δὲν πιστεύει στὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ἰπάρχουν ἄραγε, ἀναρωτιέμαι, χριστιανοὶ σήμερα στὴν Ἑλλάδα πού ζοῦν μὲ ἔνταση τὴν προσδοκία τῆς Βασιλείας; Ἄν αὐτὴ ἡ ἐσχατολογικὴ ἔνταση δὲν ὑπάρχει στὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν, λείπει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους καὶ τὴ ζωὴ τους, τότε ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ πού προτείνει ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει κίνδυνος νά ἀποτελέσει ἀπλῶς τὴν ἰδεολογικὴ βάση γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συντηρητισμοῦ καὶ μιᾶς ἀκίνητης παραδοσιοκρατίας, γιὰ νά μὴν πῶ ὅτι κινδυνεύει νά γίνει ἕνα κενὸ ρητόρευμα. Ζήσαμε τόσες κούφιες θεολογικὲς ρητορεῖες στὸν τόπο μας τίς τελευταῖες δεκαετίες—θεώσεις, θεοπτίες, μανικούς θεῖους ἔρωτες,...—πού δὲν μᾶς χρειάζεται ἄλλη. Οἱ χριστιανοὶ στὴν Ἑλλάδα ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ρεαλισμὸ καὶ ἀλήθεια.

Θά κλείσω μὲ τρεῖς παρατηρήσεις:

α. Μιλῶ μὲ θέρμη γιὰ τὴν Ἐκκλησία Θεολογικῶν Σπουδῶν τοῦ Βόλου καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ μὲ τρώει ἡ ἀνησυχία. Πόσο στέρεη εἶναι θεσμικά, ὥστε νά μπορέσει νά συνεχίσει ἕνα ἔργο πού μόλις τώρα οὐσιαστικὰ ξεκίνησε; Ἄν τὸ

έγχειρημα αυτό δέν προχωρήσει, τότε όσα είπαμε δέν θά έχουν πιά τόση σημασία, αφού θά αναφέρονται σέ μιά παρένθεση, σέ ένα διάλειμμα. Η 'Ακαδημία υπάγεται στή Μητρόπολη Δημητριάδος. Είμαι βέβαιο ότι ένας από τούς λόγους πού έχει νά παρουσιάσει, στά λίγα χρόνια τής λειτουργίας της, ένα τόσο πλούσιο έργο είναι ή θεσμική στήριξη και κάθε άλλου είδους ενίσχυση εκ μέρους τής Μητρόπολης. Ο μητροπολίτης τού Βόλου, ο αγαπητός μου π. Ίγνάτιος, προσφέρει μεγάλες υπηρεσίες στήν 'Ορθόδοξη θεολογία μέ τή στήριξη τής 'Ακαδημίας. Θά κρατήσει αυτό; Τά έλλαδικά εκκλησιαστικά πράγματα, επειδή ακριβώς συνδέονται μέ τίς βουλές τών προσώπων και όχι μέ τίς έγυήσεις τών θεσμών, είναι εύμετάβολα και εμπνέουν ανησυχία, ακόμη και όταν κανένα νέφος δέν σκιάζει τόν ορίζοντα.

β. Τό σχέδιο τής 'Ακαδημίας βρίσκεται, όπως τονίσαμε, στήν αρχή του. Είναι σχέδιο δύσκολο, απαιτητικό, μέ ρίσκο. Ύπάρχουν άραγε σήμερα στόν τόπο μας θεολογικές δυνάμεις για νά τό υλοποιήσουν; Ύπάρχουν νέοι θεολόγοι μέ πνευματική ικανότητα και όχι άπλως μέ καλή

διάθεση, για νά ανταποκριθούν στίς απαιτήσεις του; Τό επίπεδο τών διδασκομένων (ούχ ήττον και τών διδασκόντων) τά τελευταία χρόνια στίς θεολογικές σχολές 'Αθηνών και Θεσσαλονίκης αλλά και στίς άλλες εκκλησιαστικές σχολές δέν επιτρέπει εύφορικά συναισθήματα.

γ. Τό έγχειρημα τής 'Ακαδημίας πρέπει, αν όχι συνολικά, κατά ένα τουλάχιστον μέρος του νά βρει τρόπο νά συνδεθεί μέ τήν 'Εκκλησία, τούς παπάδες, τούς επισκόπους, τούς θεολόγους, τούς πιστούς, όχι μόνο πρός όφελος τής 'Εκκλησίας αλλά και πρός όφελος τής ίδιας, για νά μήν γίνει δηλαδή μιά ναυαρχίδα πού θά ταξιδεύει μόνη της στό πέλαγος. Αύτός είναι ο μεγάλος κίνδυνος, ως γνωστόν, πού διατρέχουν όλες οι ανανεωτικές προσπάθειες. Ξέρω ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο, πάντως ή 'Ακαδημία πρέπει νά τό σκεφτεί και νά τό αντιμετωπίσει.

Αύτες οι τρεις άκροτελεύτιες παρατηρήσεις, έκφραση και διαφορετικής ανησυχίας ή καθεμιά τους, διόλου, έννοείται, δέν μετριάζουν τή σημασία τού έργου πού έχει ήδη επιτελέσει ή 'Ακαδημία ούτε τόν ένθουσιασμό μου για αυτό.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

